

МУЗИКА. ЕСТЕТИКА

УДК [780.8:780.616.432]:37. 016 (07)
DOI: 10.37026/2520-6427-2023-113-93-97

Вікторія БУЦЯК,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри гри на музичних інструментах
Інституту мистецтв
Рівненського державного
гуманітарного університету
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0001-7022-6003
e-mail: bytsak@gmail.com

Наталія ТУРКО,
доцент кафедри гри на музичних інструментах
Інституту мистецтв
Рівненського державного
гуманітарного університету
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0002-4357-2370
e-mail: natalianatalia19611@gmail.com

ЗМІСТОВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ПОЛІФОНІЧНИХ ТВОРІВ У ФОРТЕПІАННОМУ КЛАСІ МИСТЕЦЬКОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Стаття присвячена фортепіанній підготовці майбутніх педагогів-музикантів нової генерації у вітчизняних закладах вищої мистецької освіти, що спрямована на формування в них відповідних компетентностей у розрізі освітньо-професійних програм, забезпечуючи синтез теоретичних знань, практичних умінь і навичок. Наголошується, що вагомим складником репертуару, який опановують студенти-музиканти, вивчаючи навчальні дисципліни «Основний музичний інструмент (фортепіано)», «Додатковий музичний інструмент (фортепіано)», «Історія музики», «Сольфеджіо», «Гармонія», «Аналіз музичних форм» та ін., є поліфонічна музика. Її художньо-педагогічний потенціал дозволяє формувати в молодих музикантів цілісну картину музичного мистецтва в

історико-стильовому контексті, розвиває поліфонічний слух і художньо-аналітичне мислення, поглиблює та систематизує теоретичні знання, практичні вміння та навички, підвищує інтерес і мотивацію до обраного фаху.

Схарактеризовано змістовно-функціональні аспекти аналізу поліфонічних творів у фортепіанному класі закладів вищої мистецької освіти. Доведено, що такий аналіз передбачає не лише цілісне, а й диференційоване пізнання художньо-образного змісту, засобів музичної виразності, а його функціональна сторона забезпечує основне призначення цієї діяльності – виконавське опанування поліфонічного твору.

Ключові слова: фортепіанна підготовка, поліфонія, аналіз, сприйняття, виконання.

Victoria BYTSYAK,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Department of Playing musical instruments
of the Institute of Arts,
Rivne State Humanitarian University,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7022-6003
e-mail: bytsak@gmail.com

Nataliya TURKO,
Associate Professor,
Department of Playing musical instruments
of the Institute of Arts,
Rivne State Humanitarian University,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4357-2370
e-mail: natalianatalia19611@gmail.com

CONTENT AND FUNCTIONAL ASPECTS OF ANALYSIS OF POLYPHONIC PIECES OF MUSIC IN PIANO CLASSES

Abstract. *In higher artistic educational institutions of Ukraine, piano practice is in itself a logically built pedagogic system, which provides the formation of according competencies supplied by the educational program based on the synthesis of theoretical knowledge, practical experience and skills.*

A significant component of the repertoire that students from such special disciplines as «Main Musical Instrument (fortepiano)», «Additional musical instrument (fortepiano)», «The History of Music», «Solfeggio», «Harmony», «Analysis of music forms» and other master is polyphonic music. Its artistic and pedagogic potential provides the formation of their understanding of the complete picture of music art in historical and stylistic context, the development of their polyphonic hearing and artistic and analytic thinking, the enhancement and systematization of theoretical knowledge and practical skills, activation of interest and motivation to succeed in the chosen profession.

The disclosure of the author's initial idea of the polyphonic pieces of music, the artistic meaning, the definition of drama, themes, style, genre, a complex of means of musical expression for the performing implementation, is impossible without its (polyphonic musical pieces) substantial analysis.

The article describes the content and functional aspects of analysis of polyphonic pieces of music in piano classes of higher artistic educational institutions. From a content perspective, such analysis implies the holistic and simultaneously differential knowledge of artistic and figurative content, means of musical expression, and its functional side provides the main purpose of this activity, which is the performing mastering of polyphonic pieces of music.

Key words: *piano practice, polyphony, analysis, perception, performing.*

Постановка проблеми. Осягнення поліфонічного твору на рівні його сприйняття, теоретичного аналізу та виконання – надзвичайно складний процес, який потребує відповідних теоретичних знань, розвитку поліфонічного слуху та виконавських умінь і навичок.

Як показує досвід, вивчення поліфонії студентами мистецьких закладів вищої освіти різних спеціалізацій (струнних, народних, духових і ударних інструментів та ін.) супроводжується певними проблемами, що пов'язані з існуванням протиріч між необхідним та існуючим комплексом знань, умінь і навичок,

недостатнім музичним тезаурусом, відсутністю або обмеженою практикою виконання поліфонічних творів на фортепіано тощо. Однією з головних причин існування означених проблем, на нашу думку, є формальний або поверхневий аналіз поліфонічних творів, а також недооцінка його художньо-педагогічного значення.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Питання аналізу музичних форм не втрачає своєї актуальності, а їхня невичерпність демонструє зміст досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. В Україні ще на початку ХХ ст. у закладах мистецької освіти аналіз музичних форм став невід'ємним складником професійної підготовки, тобто не лише методом пізнання музичного твору, а й теоретичною дисципліною. Основоположну роль у цьому процесі відіграв музикознавець, піаніст, педагог, композитор, музично-громадський діяч Б. Яворський. Його послідовник В. Цуккерман став фундатором комплексного методу аналізу. Практичні напрями здійснення аналізу музичних творів у стильовому плані також окреслили Н. Горюхіна, І. Котляревський, Н. Орлова, С. Шип та ін. У взаємозв'язку композиторської та виконавської творчості це питання розглядалося В. Москаленком. У низці останніх досліджень (О. Бурська, О. Горбач, І. Гринчук, Г. Дідич, О. Котляревська) прослідковується тематика, суголосна із пошуком шляхів оптимізації цієї діяльності.

Натомість, незважаючи на суттєві здобутки вечних-методистів у цій царині, питання аналізу поліфонічних творів студентами мистецьких закладів вищої освіти різних спеціалізацій залишається недостатньо дослідженим.

Мета статті – розкрити змістовно-функціональне значення аналізу поліфонічних творів, а також окреслити методи і прийоми його реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основою фортепіанного репертуару в мистецьких закладах вищої освіти є поліфонічні форми – fugи, інвенції, симфонії, канони, сюїти тощо.

У зв'язку з цим варто зауважити, що під *поліфонією* (від лат. «*poli*» – багато, «*phone*» – звук) варто розуміти багатоголосся, тобто одночасне звучання самостійних мелодичних голосів. Зважаючи на це, пізнання поліфонії відбувається на двох рівнях – об'єктивно-історичному та індивідуально-особистісному: якщо перший характеризує розуміння студентом його художньо-образного змісту в історико-стильовому,

жанровому, виконавському аспекті, то другий – усвідомлення значення цього твору для особистісного та професійного розвитку.

Добір поліфонічного твору базується на індивідуальному підході, що враховує виконавські можливості студента, попередній досвід, спеціалізацію, програмні вимоги, а також його власні вподобання. Окрім цього, здобувач освіти має сприяти актуалізації попереднього теоретичного і художньо-виконавського досвіду, забезпечуючи системність і наступність набутих знань, умінь та навичок. Обраний твір повинен не лише сподобатися студенту, а й допомогти зрозуміти його художню цінність для професійного зростання та стимулювання творчої активності.

Процес осягнення поліфонічного твору охоплює три взаємодоповнюючі етапи – сприйняття, аналіз, виконання, які передбачають вирішення комплексу теоретичних, виконавських і педагогічних завдань.

Сприйняття поліфонічного твору – це етап знайомства, емоційної реакції, цілісного пізнання, «розкодування», коли формується інтерес, враження, його початкова оцінка. Ми розглядаємо сприйняття музичного твору як індивідуальну, первинну емоційну реакцію, що значною мірою розкриває характер його освоєння, глибину теоретичного осмислення та виконавського відтворення.

Наступним етапом вивчення поліфонії є її аналіз (від лат. *analysis* – розкладання, розчленування) – пізнання музичного твору шляхом мисленнєвої диференціації (розрізнення, «розшарування, поділ) на певні частини та окреме дослідження кожної із них.

В Енциклопедії сучасної України термін «*музичний аналіз*» трактується як теоретична галузь музикознавства, що фокусується на будові музичного твору, його процесуально-драматургічних властивостях, особливостях і специфіці функціонування всієї системи музично-виражальних засобів – елементів музично-естетичної цілісності. Кожен із цих елементів (мелодія, гармонія, фактура тощо) може стати предметом спеціальних аналітичних досліджень (аналіз інтонаційний, гармонічний, поліфонічний та ін.). Водночас музичний аналіз існує як окрема навчальна дисципліна, яка вивчає загальну композиційну логіку твору, принципи організації музичної форми та окремих засобів музичної виразності, пов'язаних із музичними жанрами та стилями, історико-культурним контекстом, а також допомагає опанувати методи розкриття та характеристики специфічного художнього змісту музичного твору (Котляревська, 2001).

Пізнання музичного твору як результату творчої діяльності його автора (авторів, зокрема композитора, поета) сучасні дослідники розглядають крізь призму історико-стильового, художньо-естетичного, музично-теоретичного та виконавського значень. Помітну роль у цьому процесі відіграє мисленнєва діяльність, що сприяє розвитку дослідницьких умінь і не тільки. Так, І. Гринчук та О. Горбач увиразнюють аналіз музичних творів як аналітико-інтерпретаційну діяльність, яка спрямована на «сміслову узагальнення, що «розкодовується» через рух пізнання у глибину підтексту. Відповідно музичний текст, будучи одночасно закритою і відкритою системами, є і своєрідним підсумком

(матеріальною формою буття твору), і початком (множинністю його інтерпретацій) (Гринчук, Горбач, 2013).

Відтак можна виокремити різні види музичного аналізу, якими найчастіше послуговуються у практиці фортепіанного навчання студентів різних спеціалізацій. Проаналізуємо їх детальніше.

Цілісний аналіз передбачає розкриття художньо-образного змісту твору, засобів музичної виразності, композиційного плану, формують чинників крізь призму епохи, композиторського стилю та виконавських традицій і новацій. Цілісному аналізу поліфонічного твору сприяє його прослуховування у якісному виконанні викладачем чи професійними виконавцями, а також порівняльний аналіз різних трактовок. Це передбачає накопичення слухового досвіду, встановлення співвідношення виконавських засобів музичної виразності з нотним текстом, авторськими та редакторськими ремарками, визначення меж інтерпретаційної свободи тощо. По суті, порівняльний аналіз стимулює формування власного ставлення до твору та оцінних суджень.

Музично-теоретичний (музикознавчий) аналіз спрямований на дослідження всіх складників музичної форми, особливостей засобів музичної виразності, композиційних і жанрових характеристик. За цих умов важливим є вивчення музикознавчої літератури, біографічних джерел щодо епохи, коли він був створений, стилю композитора, історії написання твору, його місця у творчій спадщині автора, країни, стильового напрямку.

Закономірно, що в освітньому процесі, вивчаючи навчальну дисципліну «Фортепіано», ліву частку інформації про музичний твір студент отримує від викладача у готовому вигляді. Проте, як відомо, її успішне засвоєння залежить передусім від індивідуальних можливостей студента, а також його здатності до самостійної мисленнєвої, дослідницької, творчої діяльності та спроможності до актуалізації набутих знань, умінь і навичок із різних курсів.

Емоційно-змістовний аналіз характеризується розкриттям змісту музичного твору як втіленого у ньому світовідчуття, емоційних станів і настроїв. Він сприяє поглибленню естетичного сприйняття та розширенню ціннісних орієнтацій (Єршоміна, Сердюк, 2000). Такий вид аналізу містить характеристики всіх елементів художньо-образного змісту та емоційного контексту, як-от підйоми і спади емоційного напруження, зміни станів, кульмінації тощо.

Художньо-педагогічний аналіз спрямований на розкриття художньо-образних характеристик твору та визначення його педагогічного потенціалу. Він передбачає: відомості про епоху, композитора, стиль, художньо-образний зміст (програму, образну систему, характер тощо), засоби музичної виразності; характеристику особливостей сприйняття, виконання твору та шляхи подолання труднощів; оцінку педагогічної мети його вивчення.

Музично-виконавський аналіз розглядає виконавські стильові та жанрові особливості інтерпретації твору, традицій та сучасних досягнень, а також постановки низки завдань (оформлення кульмінацій, шляхи подолання складних у технічному плані місць,

доцільної педалізації тощо).

Інтерпретаційний аналіз, за Б. Яворським, пов'язаний із дослідженням композиторського задуму твору, його художньо-образного змісту та стильових особливостей, розкриваючи водночас:

- конструкцію (ладова схема – стійка, балансування або нестійка);
- композицію – здійснення ладової схеми у вигляді співставлення принципів динамічних, тембрових, регістрових, інструментальних тощо;
- оформлення (звукове, голосове, інтонація);
- спосіб викладення: монолог, діалог, оповідання, поема, драматичний твір;
- послідовність розгортання (зачин, зав'язка, перипетії, кульмінація та розв'язка, кінцівка) (Афанасєв, Джура, 2009. С. 69).

Варто зауважити, що здійснення аналізу поліфонічних форм базується на відповідних методах і прийомах. Так, важливим засобом стимуляції мисленнєвої діяльності та сприйняття є *порівняльно-зіставлювальний метод*. З огляду на те, що в деяких студентів, переважно початкових курсів, відсутній досвід виконання поліфонії, він спрямований на розкриття початкового чуттєвого образу творів, визначення його емоційного характеру, порівняння і зіставлення засобів музичної виразності, виконавських особливостей тощо.

Зауважимо, що в процесі аналізу власне фортепіанних поліфонічних творів значно простіше виявити їхню стильову спільність, аніж проводити стильові аналогії між хоровою, оркестровою, оперною та іншою музикою.

Для глибшого розуміння специфіки поліфонічних творів, а також задля розвитку поліфонічного слуху доцільно послуговуватись *методом звукового аналізу*, суть якого полягає в тому, що, змінюючи окремі засоби музичної виразності (темп, ритм, регістр тощо), можна створити різні проблемні ситуації, вирішення яких забезпечуватиме уважне вслухання студентів у звукову, інтонаційну та артикуляційну палітру поліфонії, тембральне та динамічне забарвлення голосів.

Інтонаційний метод базується на осягненні інтонаційно-мовних та рухових компонентів життєвого досвіду здобувачів освіти. Близькість мови та музики (спільність звукової лінії інтонації, розподіл сили звучання тощо) забезпечують перенесення вербального досвіду на сприйняття поліфонічних форм. Наприклад, Г. Дідич розглядає мелодіку музичної мови та мовної інтонації за трьома ознаками: 1) монотонність, залежно від умов, демонструє урочистість, велич, гідність, владність, або байдужість, впертість, смуток тощо; 2) хроматизм – співчуття, молитва, жалість, або фальш; 3) лади – пасивні та активні емоції (Дідич, 1982).

Метод моделювання використовується у ході сприйняття та аналізу музичних творів як засіб пізнання, вивчення та інструмент контролю за цими процесами. Зважаючи на це, існують різні системи моделювання, як-от: графічна – кольорове зображення мелодичного малюнка голосів у їхньому поєднанні, інших елементів поліфонії, що дає можливість, співставляючи фарби, відтінки і тонові переходи, відобразити розвиток поліфонічної фактури; моторна – тактування, диригування, маршування, танцювальні рухи;

словесна – вербальна характеристика змісту твору (Буцяк, Яковенко, 2005).

Систематизуючим чинником, який забезпечує усвідомлення історичного генезису музичних явищ, їхньої наступності та причинно-наслідкових зв'язків у контексті естетичних ідеалів епохи, закарбованих у конкретному поліфонічному творі, є *історико-стильовий підхід*. Пізнання поліфонічного твору в об'єктивно-історичному та індивідуально-особистісному контексті розвитку провідних рис образної системи, засобів музичної виразності конкретної епохи та стильового напряму потребує ґрунтовних знань відповідного понятійного апарату як загальномузичного, так і спеціального.

Отже, будь-який із перерахованих вище методів і підходів до аналізу поліфонічного твору у фортепіанному класі не обмежується детальним опрацюванням нотного тексту, форми, будови, засобів музичної виразності тощо, а спрямований передусім на формування індивідуальної моделі його сприйняття та інтерпретації. У зв'язку з цим аналіз музичних творів розглядається нами як мисленнєва інтеграційна діяльність, що забезпечує музично-виконавський розвиток студентів, стимулюючи їхній пізнавальний інтерес, емоційний, оцінний та творчий потенціал, а також самостійність.

Висновки. У процесі фахової підготовки студентів мистецьких закладів вищої освіти аналіз музичних форм відіграє важливу роль, адже розглядається як окрема навчальна дисципліна, необхідна складова пізнання художнього змісту, засобів виразності конкретного музичного твору, зокрема і поліфонічного.

Педагогічне керівництво аналізом поліфонії у межах навчальної дисципліни «Фортепіано» передбачає: вибір методично-обґрунтованого репертуару, складання індивідуального плану роботи з інформаційним супроводом (рекомендованою літературою, матеріалом для слухання, творчими завданнями тощо), апробацію відповідних методів і прийомів.

Пізнаючи поліфонічні твори у фортепіанному класі, відштовхуючись від музикознавчих характеристик та рекомендацій педагога у процесі їхнього аналізу, студенти мають пройти шлях від сприйняття, емоційної оцінки, пізнання авторського задуму, художньо-образного змісту та засобів музичної виразності до стилевідповідного виконання та самостійного педагогічно спрямованого осмислення. Така обізнаність в особливостях поліфонічних форм, історичних етапах їхнього становлення та розвитку, усвідомлення їхньої наступності та причинно-наслідкових зв'язків забезпечує формування цілісної картини музичної культури та професійного зростання майбутніх фахівців.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в доцільності поглибленого вивчення педагогічного потенціалу поліфонії, зокрема потребує вирішення питання методології аналізу сучасних музичних форм, а також диференційованого підходу до аналізу поліфонічних творів студентами мистецьких закладів вищої освіти різних спеціалізацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Котляревська, О. (2001). Аналіз музичний. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/>

article-44035 (дата звернення: 05.02.2023).

Гринчук, І., Горбач, О. (2013). Фортепіанна мініатюра українських композиторів (друга половина XX – початок XXI століть): навчально-методичний посібник. Тернопіль: Астон. 96 с.

Срьоміна, О., Сердюк, С. (2000). Формування естетичного сприйняття музики (з досвіду роботи). *Мистецтво та освіта*. № 1. С. 39–41.

Афанасєв, Ю., Джура, О. (2009). Професійна підготовка музиканта: уроки Болеслава Яворського: монографія. Київ. 128 с.

Дідич, Г. Художньо-педагогічний аналіз музичних творів як засіб естетичного виховання підлітків: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ. 23 с.

Буцяк, В., Яковенко, Л. (2005). Анотація на музичний твір: методичні рекомендації. Рівне: РДГУ. 42 с.

REFERENCES

Kotliarevska, O. (2001). Analiz muzychnyi [Musical analysis]. *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy*. URL: <https://esu.com.ua/article-44035> (data zvernennia: 05.02.2023).

Hrynchuk, I., Horbach, O. (2013). Fortepianna

miniatura ukraïnskykh kompozytoriv (druga polovyna XX – pochatok XXI stolit) [Piano miniatures of Ukrainian composers (second half of the 20th – beginning of the 21st centuries)]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Ternopil: Aston. 96 s.

Yeromina, O., Serdiuk, S. (2000). Formuvannia estetychnoho spryiniattia muzyky (z dosvidu roboty) [Formation of aesthetic perception of music (from work experience)]. *Mystetstvo ta osvita*. № 1. S. 39–41.

Afanasiev, Yu., Dzhura, O. (2009). Profesiina pidhotovka muzykanta: uroky Boleslava Yavorskoho [Professional training of a musician: lessons of Boleslav Yavorskyi]: monohrafiia. Kyiv. 128 s.

Didych, H. Khudozhno-pedahohichniy analiz muzychnykh tvoriv yak zasib estetychnoho vykhovannia pidlitkiv [Artistic and pedagogical analysis of musical works as a means of aesthetic education of teenagers]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk. Kyiv. 23 s.

Butsiak, V., Yakovenko, L. (2005). Anotatsiia na muzychnyi tvir [Annotation of a musical piece]: metodychni rekomendatsii. Rivne: RDHU. 42 s.

Дата надходження до редакції: 14.02.2023

УДК 378.096:78.031.4(477.8)

DOI: 10.37026/2520-6427-2023-113-97-101

Богдан СТОЛЯРЧУК,

професор, завідувач кафедри

музичного фольклору Інституту мистецтв

Рівненського державного

гуманітарного університету,

заслужений діяч мистецтв України,

м. Рівне, Україна

ORCID: 0000-0002-1718-6652

e-mail: kmfim@ukr.net

ІСТОРІЯ КАФЕДРИ МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ТА ЇЇ РОЛЬ У ВІДРОДЖЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація. У статті представлено матеріали про кафедру музичного фольклору Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету – одну з небагатьох в Україні, що відомі на сьогодні як сучасний, освітній, науковий і навчально-методичний центр традиційної народної музичної культури Західного регіону України.

Обґрунтовано, що в період формування кафедри відбулося чимало змін, пов'язаних із підготовкою фахівців, залучення їх до науково-дослідної та творчої роботи, зокрема за час існування кафедри чимало високопрофесійних фахівців, які працюють нині у багатьох мистецьких та освітніх закладах нашої держави, є керівниками мистецьких колективів, науковцями,

дослідниками української музичної творчості, зарекомендували себе як переможці українських та міжнародних конкурсів і фестивалів народного мистецтва.

Доведено, що кафедра музичного фольклору Рівненського державного гуманітарного університету має давні традиції, виховує виконавців і дослідників традиційної народної музики, кваліфікованих фахівців у галузі національного музичного фольклору, збирачів пісенно-інструментальної традиції українського народу.

Ключові слова: музична культура, конкурси, фестивалі, дослідницька робота, збирачі музичного фольклору, звітні концерти.